

„ЗМИЈА У РАЈСКОМ ВРТУ“: ИНТЕЛЕКТУАЛНА СВОЈИНА У ДИГИТАЛНОМ МИЛЕНИЈУМУ

Александра Павловић¹
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“

Апстракт: Располагање научним информацијама и снабдевање научним документима, у овој форми зачето после Другог светског рата, које подразумева интеракцију различитих структура научних информација и докумената, данас је дефинитивно у дигиталној фази. Нове технологије су омогућиле револуционарне промене, док су, с друге стране, социолошке, културолошке и филозофске контуре науке, какве су комуникација, евалуација, интелектуална својина, етика итд, остају у класичним формама, што изазива ирегуларности и у свакодневним активностима. Нови закон о ауторским правима у дигиталном миленијуму и импликације закона у националним законодавствима (САД, ЕЗ, Србија) предвиђају неке. Пракса, међутим, открива обиље контроверзи. Последње деценије бележе свакако пад у снабдевању научним документима и доминацију других приступа научним информацијама и документима, какви су у нашој пракси, масивна дигитализација књига, ретроспективна конверзија серијских публикација и отворени приступи. С једне стране, ово води до радикалних промена у приступима, али ствара и сасвим нове ситуације на пољу интелектуалних својина. Лиценце конзорцијума чине важну и деликатну инстанцу у ауторском праву, када је реч о снабдевању научним документима. Овај рад систематизује легалне и етичке моменте у импликацији ауторског и сродних права у нашу делатност и даје неке одговоре у вези са савременом делатношћу.

Кључне речи: Интелектуална својина, ауторско и сродна права, снабдевање научним документима.

¹ pavlovic.sanja@sbb.rs

Рад се бави питањима интелектуалне својине, посебно ауторског и сродних права у дигиталном времену међубиблиотечке позајмице и снабдевања научним документима.

„Змија у рајском врту“ је мото кога у контексту позајмљивања електронских књига у дигиталном времену међубиблиотечке позајмице и снабдевања научним документима, користи Бил Росенблат у тексту објављеном у марту ове године, *E-Book Lending: The Serpent in the Garden of Eden*¹. Текст се бави најновијим рестрикцијама одређених издавачких кућа (HarperCollins) лиценци за позајмицу електронских књига у библиотекама. Узећемо је за пример загонетне, апсурдне или апсолутне параболе, дакле оне чија се структура, било да је схватимо просто као слику или као књижевну врсту, рашчлањује не на неку врсту моралне поуке или изношења истине, већ на, као на примерима Кафкине или Бекетове параболе, парадокс, апсурд или апсолутну загонетку. Посматрамо је у контексту снабдевања научним документима, као и у контексту присутне промене парадигми на глобалном плану. О којој врсти парадокса, апсурда или апсолутне загонетке говоримо данас у контексту снабдевања научним документима? Шта се добило а шта изгубило доношењем сета прописа о заштити ауторског и сродних права или другим речима: ко је змија и шта нам нуди?

Дигитални садржај који се појављује као материјал у снабдевању документима (електронске књиге или чланци) носи са собом другачији правни оквир, и када је у питању дистрибуција и манипулација оваквим садржајем.

¹ E-Book Lending: The Serpent in the Garden of Eden. Taken from the Internet 14th august 2011: <http://copyrightandtechnology.com/2011/03/03/e-book-lending-the-serpent-in-the-garden-of-eden/>

У питању је неколико закона:

- WIPO уговор о ауторском праву (1996)
- WIPO уговор о интерпретацијама и фонограмима(1996.год.),

који дају искључиво право аутору на емитовање дела у случајевима када је појединцу технички могућ приступ делу са места и у време које индивидуално одабере:

... аутори књижевних и уметничких дела имају искључиво право да дозволе било какво саопштавање јавности својих дела, жичним или бежичним путем, укључујући и такво чињење доступним јавности њихових дела које се врши на такав начин да припадници јавности могу да приступе тим делима са места и у време које индивидуално одаберу (Уговор о ауторском праву, члан 8).

Па ипак, члан 10 Уговора регулише ограничења и изузетке од ауторског и сродних права. Потписан од стране 59 земаља, овај Уговор је темељ свих каснијих правних импликација.

Најконтроверзнија имплементација ових чланова *WIPO Уговора о ауторском праву* из 1996. године и *WIPO Уговора о интерпретацијама и фонограмима*, свакако је **Закон о ауторским правима у дигиталном миленијуму (DMCA)**, донесен у САД 1998. године. Иако и у овом акту наилазимо на изузетке када су у питању „непрофитне библиотеке, архиви и образовне институције“, које добијају лакши приступ делу (*Digital Millennium Copyright Act*, 1998, члан 1201(d), стр. 5), и пракса и бројне полемике које је Закон изазвао говоре другачије (на пример, на 10 захтева међубиблиотечке позајмице које је Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ упутила универзитетским библиотекама САД, добијена су

два (недигитализовани материјал, послан поштом, чије је, успут, трајање ауторске заштите недвосмислено истекло), док је за остале позајмица била забрањена из разлога кршења ауторских права)(Pavlovic, Filipi Matutinovic, 2010, p. 211).

Укратко, пошто библиотеке нису у стању да контролишу даљу дистрибуцију електронски посланог дигиталног садржаја, међубиблиотечка позајмица и испорука докумената се ограничава искључиво на слање аналогне копије. Тако је веома значајна фаза научне комуникације новог миленијума, произашла из револуционарног развоја информационих технологија, враћена на претходну – недигиталну, класичну, „папирну“.

Од даљег значаја за нас је неколико директива, првенствено *Директива о хармонизацији рока трајања ауторског права*, пројуженог овде на 70 година р.т.а. (1993/98/ЕС) и нарочито *Директива о хармонизацији одређених аспеката ауторског и сродних права у информатичком друштву* (2001/29/ЕС), која дословно понавља одредбу о ексклузивности права аутора на дозволу или забрану сваког саопштавања дела јавности, укључујући и оно у интерактивним комуникацијама и која је значајно обележила многа национална законодавства по овом питању.

Неравнотежа која се појавила у сучељавању правне заштите носилаца ауторских и сродних права и интереса и користи јавности и друштва од њиховог стваралаштва, као и блокирање канала адекватне комуникације у науци, а у корист раста профита, представља, верујемо, највећи могући парадокс и невољу ових деценија. Смисао првог закона о ауторским и сродним правима, Статута краљице Ане (1710) – „подстицање учења“, тристо година касније је сведен на „подстицање раста

профита“. Подједнако је поништен и сам темељ Универзалне повеље о људским правима – «слободан проток информација».

Непристајања на ову врсту етике су институционална, полуинституционална и ванинституционална. Институционална су напори институција - конзорцијума и удружења, преговори са издавачима, лиценце, настојања да се успостави систем ограничења и изузетака од ауторског и сродних права и наравно, отворени приступ.

У књизи *Пирати дигиталног доба*, Ганц и Рочестер говоре о „дигиталним утопијским заједницама“ и „хипи комунама“, могућностима које нам се данас указују у ослобађању протока информација и одбрани од ригидности најскоријих закона о ауторском и сродним правима. (Ганц, Рочестер, 2007, стр. 289). Савремена међубиблиотечка позајмица све више је у прилици да их користи: **покрет за отворене приступе, зоне за бесплатно копирање** (веб локације без ауторских права, нпр. Веб локација лабораторије за медије Универзитета Мејн, Свартморев Digital Commons, Creative Commons). Реч је о различитим облицима покрета за отворене приступе.

Најзад али не најмање важно, ванинституционалне отпоре „подстицању раста профита“ можемо да видимо у бројним критикама, нарочито марксистичким, у којима се на ауторско и сродна права гледа као на оруђе капитализма, док се темељне тачке хакерске филозофије посматрају као креативност и отпор доминацији капитала над технолошким развојем (Söderberg, 2002).

Овде је и најскорији случај «Замисли свет без слободног знања – помрачење Википедије», који је и прави пример овог аспекта супротстављања:

«Више од деценије, потрошили смо милионе сати радећи на највећој енциклопедији у људској историји. Управо овог часа, Конгрес САД разматра легислативу која може фатално оштетити слободан и отворен интернет. Да бисмо подигли свест о томе, замрачујемо Википедију 24 часа» (Википедија, 18. јануар 2012).

Овој страни припадају и креативност организације PiratBay, племенитост Џулијана Асанжа и духовитост покрета «Преузимање као грађанска непослушност», који иду у смеру ослобађања недвосмислено информација, али сасвим сигурно и људског духа.

Литература

Blacking out Wikipedia (Wikipedia, 18. January 2012).

The English Statute of Anne (An Act for the Encouragement of Learning), 2010.

Ganc, Dž., & Ročester, Dž. (2007). Pirati digitalnog doba. Beograd: Klio.

Pavlovic, A. & Filipi Matutinovic, S. (2010). Document supply today in Serbia: counterpoint to copyright. *Interlending & Document Supply*, 38, 4, 210-217.

Павловић, А. (2009). Међубиблиотечка позајмица у Србији: развој и трансформације у складу са трансформацијом комуникационог система у науци. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2009.

Söderberg, J. (2002). Copyleft vs. Copyright: A Marxist Critique. *Firstmonday*, 7, 3. Preuzeto oktobra 5. 2008. sa http://www.firstmonday.org/Issues/issue7_3/soderberg/index.html